

Védőoltás-humor

Fehér Béla: *Banánliget*,
Kortárs Könyvkiadó,
2020.

Deák-Sárosi László
(1969, Székelyudvarhely)
költő, szerkesztő

Ha létezik képtelen állapot, a létező szocializmus az. Aki nem tartozott a Kádár-kor szűk haszonélvezői rétegébe, annak meg kellett tanulnia a derűs érzelmi viszonyulást az életét megkeserítő jelenségekhez. Akit ez a kor nem ölt meg, azt közmondásosan megerősítette. Az így kialakult humor olyan, mint a védőoltás.

Ezt a védőoltás-humort alkalmazza Fehér Béla, és bár egy korábbi nyilatkozata szerint fiatal újságíróként, a hatvanas években semmit sem vett túl komolyan, a körülötte élőkre is úgy tekintett, mint egy soha véget nem érő dráma színészeire, mégis ott sodródott velük együtt, minden érzelmi helyzetet megtapasztalva a vélt vagy valós sérelmek alapján. Mind 1989 előtt, mind utána is összekeveredett a valóság és a látszat. A kádári vezetés élt a zavarkeltéssel, hamis valóságot festett az emberek a szemüvegére. Ha a mindennapi életben sok volt az abszurdítás, akkor az ügynökök életében még több volt, hiszen a fedőtevékenységül ezt a látszatvilágot is megcsavarta.

A regény két ügynök életéből mesél el két évtizedet. Ezt a két embert 1988-ban a Banánliget fedőnévvel megjelölt lakásba telepítették,

hogy megfigyeljenek a szemközti házban egy fontos ellenzéki személyt. A megbízatásuk nem szűnt meg a rendszerváltással, bár főnökeik fokozatosan és rejtélyes módon eltűntek. A két megfigyelő úgy benne ragadt az ideiglenes megbízatásban, hogy a barátaiknak 1998-ban szó szerint ki kellett füstölniük őket. A könyv itt ér véget, a korábban többször említett Kitorés Napjával, azonban a regény további tíz évből is felvillant mozaikokat. Ezek a mozaikok nem időrendi sorrendben követik egymást. Felállítható ugyan a kronológia, és kirajzolódik a történet, azonban a mozaiktechnika egy soha véget nem érő dráma eseményeire emlékeztet. Ritkán sikerül jól egy írónak az idő ilyen feldarabolása, de Fehérnek sikerült, és nem öncélú, mert joggal érzékelteti vele a folytonosságot, a kilencvenes és a kétezres évek nyomasztó posztiszocializmusát.

Ez a történet érvényes parabola az ügynökkérdésről – és általában az életéről. Első olvasásra vannak a műben hiányosságok, de az egészet végigolvasva jól átgondolt és érzékletes satírárt kapunk. Fehér írói eszköztára nagyon tág és változatos a már említett időmozaik-

technikától a jellemábrázolásokon, a beszélő neveken át a nyelvi stílusig és a kitérésekig. Hogy az utóbbira említsek egy konkrét példát: Fehér leír részletesen egy színházi performanszot, amelyet magam is láttam egyszer a kilencvenes években. Megtapasztaltam a szétesett időt, az értelmetlenséget, a kilátástalanságot, a minden jó és rossz, szép és rút összekeveredését az „előadók” unalmas magamutogatásában. A leginkább meggyőző ebben a regényben a nyelvi stílus, és mint tudjuk, a stílus maga az ember. Fehér szinte soronként él valami furcsa szófordulattal, alapvetően a szereplőkkel kapcsolatban, ám sohasem öncélúan, hanem a jellemábrázolás eszközeként. E szerencsétlen emberek önmagukat és egymást jellemzik, de maga a mesélő is át-átvesz a szófordulatokból, és mindez az íróhoz mint mesélőhöz kötődik, még akkor is, ha a keretet a fikció szerint egy dokumentumfilmese hölgy visszaemlékezései adják, aki a „banánligetről” filmet forgatott.

Ebben a regényben nincs egyetlen normális életet élő, öntudatos szereplő sem. Az egyik ügynöknek, Piricskének az egyetlen komoly kritikája a pártállami rendszerről, hogy eltűnt a polcokról a korábban népszerű Figaró arcívíz. Mindenki lecsúszott, szétesett családból jön, és maga sem él rendes házasságban, senkinek nincsenek gyerekei, vagy felnőttek már stb. Az ügynökökön és a tartótiszteken kívül a következő karakterek tűnnek fel: kukásember, szélhámos, egyedül élő idős zongoratanárnő, elvált nő, kínai vállalkozó, annak a felnőtt lánya. Még a megfigyelt ellenzéki személy is furcsa életet él, magánügyeit tekintve is. Ez akkor is nyomasztó, ha a konspiráció miatt a megfigyelők zárt mikrovilágban élnek.

Minden és mindenki összekeveredett: megfigyelő és megfigyelt, agresszor és áldozat, akik ugyanilyen szétesett alakok lennének akkor is, ha nem ütött volna be a kommunizmus, és nem kerültek volna közülük egyesek a III/III-asok közé. Ugyanakkor mégis lehet fokozni a fokoz-

hatatlant, mert a pártállam és a III-as csoportfőnökség továbbmélyítette e nyomorultak nyomorultságát. Nincs a látókörben egyenes tartású és etikájú ember, akinek a szemszögén keresztül lehetne megragadni az értékítéletet, de mivel a félműltről van szó, a kép csak összeáll. A tudatosság, az elviség nem érhető tetten egyik szereplő szavaiban és tetteiben sem, de mindenkinél van egy felvezető ív, amelyen keresztül követhető a tragikumuk. Valamiféle önismeretre való törekvés, és talán még büntudat is mocorog a szereplőkben. Egy női belügyi tiszt öngyilkos lesz, egyenruhában kiugrik a megfigyelt személy lakásából, a harmadik emeletről; a másik ügynök, Téli Pál pedig a Dunában végzi az életét, de hogy ő miképpen, az derüljön ki a könyvből.

Az író legnagyobb érdeme a lecsúszott, kriminalizálódott közeg kiváló ismerete és érzéketlen bemutatása. Ezeket a furcsa helyzeteket, zavaros figurákat Fehér jó értelemben „megfigyelte” a környezetében az évtizedek során, és sűrített élményként, az írói lelemény minden eszközével átadja az olvasónak. A többi írása és regénye közül is azok a legjobbak, amelyek ezt, a számára ismerős közeget idézik meg. A *Kossuthkifti* (2012) című regénye, amelyben időben távolabbra merészkedik, kevésbé sikerült darabja az életműnek. A „banánliget” bestiáriumának humorát nem lehet szervesen átültetni a szabadságharc korába. Az valahol még Jókai-paródiának is esetlen, hogy 1849. május 6-án egy pozsonyi cukrásztól rendelnek harminc bejglit, de mire az áru Debrecenbe, a szabadságharc kormányának székhelyére ér, „a kossuthkifti ideje is lassan lejár”. Meglátásom szerint a *Banánliget* szavatossága nem fog lejárni, és ha mindent nem is mesél el a posztucilizmusról és az ügynökkérdésről, amit elmesél, annak ott kell lennie az emlékezet tematikus polcán, az első művek között.

Deák-Sárosi László